

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת נח, תש"ע
מספר 832מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סיפורי בראשית

אחת מאבני היסוד של עולם החינוך היהודי היא סיפורי הבריאה וראשית האנושות. אנו מתחנכים עליהם מגיל צעיר ומתחנכים עליהם את הדורות הבאים. אך בחינת פרטיהם מעלה שאנו מתחנכים ומתחנכים על סיפורים בעייתיים למדי: אדם הראשון לא עמד באיסור היחיד שהוטל עליו; בנו הבכור, ילוד האישה הראשון, רצח את אחיו היחידי; אנוש לימד את העולם את האפשרות לעבודה זרה, לפי הדעה המקובלת אצל חז"ל; העולם כולו חטא והוכחד במבול; בני נח לא למדו מלקחי הצלתם, ולפי כמה מהפירושים סירסו את אביהם, והסיפור לקראת סוף פרשתנו – הטירוף האנושי בהחלטה לבנות מגדל שיגיע לשמים.

האם אלה הדברים שבהם צריך בורא עולם לפתוח את דברו לאנושות? האם מקריאת סיפורים אלה ירצה העולם להתקרב אל הבורא ואל תורתו? מה חכמה ראתה היהדות המתגאה בספר הספרים לפתוח דברה בסדרת סיפורים כזו? חכמינו הבחינו בבעיה והדריכו את המורים שלא להתחיל בבראשית אלא בויקרא (תנחומא צו, יד):

אמר רבי אסיא, למה הם מתחילים התינוקות של בית רבן ללמוד בספר ויקרא. אלא מפני שכל הקרבנות כתובים בו, ומפני שהם טהורים עד עכשיו ואינם יודעים מהו טעם חטא ועון, לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא שיהו מתחילין תחלה בסדר הקרבנות, יבואו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים.

מכלל לאו נלמד הן: אם ויקרא הוא "מעשה טהורים" ייתכן שבראשית לא. אך בפועל רק בבי"ס ספורים במגזר החרדי נוהגים כך, וגם הם מגיעים בגיל צעיר למדי ללימוד ספר בראשית. אם כן, מה מסתתר מאחורי סיפורים אלה, וכיצד ניתן להתמודד עם למידתם? להלן ננתח בקצרה את ששת הסיפורים.

1. סיפור גן עדן וחטא האכילה מעץ הדעת (פרק ג)

בסיפור זה מלמדנו האדם הראשון כמה הוא קטן, כלומר כמה אנו, בני המין האנושי, קטנים. האדם חי בגן עדן כפשוטו, ואין לו צורך במאמץ כלשהו. הוא נדרש להתמודדות אחת בלבד: עם איסור האכילה מעץ הדעת. בסופו של דבר (כצפוי?) הוא אינו מצליח להתמודדות. הבטה ברובד עמוק יותר תבהיר לנו מיד שזהו סיפור על עצמנו. כולנו, כמו האדם הראשון, בעלי יצר סקרנות עצום ויכולות מוגבלות מאוד להתמודדות עם איסורים, וסיפור זה פותח את התורה כיוון שזאת ראשית הלימוד: מהו כוחו של האדם.

2. קין והבל (ד: א-טז)

תחילתו של הסיפור, אי קבלת מנחתו של קין, ברורה, אך המשכו סתום: "ויאמר קין אל-הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל-הבל אחיו ויהרגהו" (פס' ו). מה אמר קין, ומדוע הרג את אחיו? ברור שאי-קבלת מנחתו על ידי האל-עוררה את קנאתו, אך את סיבת הרציחה מביא המדרש בב"ר (כב, ז):

אמרו: בואו ונחלוק את העולם, אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין. דין אמר: ארעא דאת קאים עליה דידי, ודין אמר: מה דאת לביש דידי; דין אמר: חלוץ, ודין אמר פרח... רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: שניהם נטלו את הקרקעות ושניהן נטלו את המטלטלין ועל מה היו מדיינין? אלא זה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה, וזה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה... יהודה בר אמי אמר: על חוה הראשונה היו מדיינין.

אם נתרגם ויכוחים אלה לעולם המושגים שלנו, הרי מדובר בוויכוחים על טריטוריה ושליטה, על דת ועל נשים. מאז ומעולם היו אלה הנושאים שהובילו למלחמות ולמאבקים, והתורה רצתה לחשוף בפנינו עוד פן חשוב בעולמנו. לכן ברור כמה חשוב היה לפתוח את התורה גם בסיפור זה.

3. דורו של אנוש

פסוק אחד בסוף פרשת בראשית (ד: כו) מספר: "ולשת גם-הוא ילד-בן ויקרא את-שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם ה'". ומסביר רש"י²: "הוחל" – לשון חולין לקרוא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה, לעשותן אלילים

¹ לסוגיה זו ראו למשל: מנחם בן ישר, "לפתח חטאת רובץ", בית מקרא, ז/ד (תשכ"ג), עמ' 119-116; אברהם קורמן, "חטאו של קין", בתוך: בן ציון לוריא (עורך), ספר חמ"י גבריהו, א, ירושלים תשמ"ט, עמ' 20-17; אלחנן סמט, "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה - מדוע?", בתוך: עיונים בפרשת השבוע - בראשית שמות, סידרה א, ירושלים תשס"ב, עמ' 20-6.

ולקרותן אלהות". רק כמה מאות שנים³ חלפו מאז התגלות האל-לאדם, והנה מחליטים כמה מיושבי העולם שבפועל יש יותר מאל אחד.⁴ האמונות והדעות הן מיסודות הקיום של האדם, ולכן גם סיפור זה מופיע בראשית התורה.

4. דור המבול

שלא כמקובל לחשוב, סיפור המבול נפתח לא בתחילת פרשתנו, אלא בסוף פרשת בראשית (ו:א-ז):

וַיְהִי כִּי-הִחַל הָאָדָם לָרֵב עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנֹת יָלְדוּ לָהֶם. וַיִּרְאוּ בְנֵי-הָאֱלֹהִים אֶת-בָּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ... הַנְּפִלִים הָיוּ בְּאָרֶץ בְּיָמֵים הָהֵם וְגַם אֲחֵרֵי-כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶל-בָּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר מְעוֹלָם אָנְשֵׁי הַשָּׁמַיִם. וַיִּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל-יֶצֶר מַחְשַׁבְתָּ לֵבּוֹ רָע כָּל-הַיּוֹם. וַיִּנְחָם ה' כִּי-עָשָׂה אֶת-הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֵל-לִבּוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחָה אֶת-הָאָדָם.

לא צריך להעמיק בקריאה כדי לראות את מוקד החטא. המילה "בנות" מופיעה בקטע שלוש פעמים, ופעם נוספת מופיעה המילה "נשים". העולם גילה את יכולתו להשתמש בכוחו ("בני האלהים", "הנפילים")⁵ כדי לספק את מאוויו. המדרשים מרחיבים ומבטאים את השחיתות המוסרית של העולם כולו, ואפילו של החיות.⁶ אמנם מפורסמים דברי רש"י (ע"פ סנהדרין קח ע"א) "לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל", וכך נוטים פרשנים להסביר את סיבת המבול, אלא שיש להרהר בזה: וכי היה ה' מחריב את עולמו בגלל גזילת שיבולת, ואפילו פרה?⁷ על פי הנאמר, מדובר בשלילת חירותן של נשים ובניצולן המיני. עצמת התגובה האלוקית להחריב את עולמו הצעיר בשל איבוד הגבולות המוסריים היא תמרוז אזהרה רם ונישא לעולם לדורותיו. הקב"ה מחריב את העולם, שוטף את כל החטאים במים צלולים, בתקווה לזכך קמעה את יצר לב האדם ומשאיר רק נקודת חיים אחת על פני האדמה: את נח ומשפחתו.

5. התנהגות בני נח היוצאים מן התיבה (ט:כ-כח)

וַיַּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כַּרְם, וַיִּשְׁתֶּ מִן-הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלָה. וַיִּרְא חָם אֶבֶן כְּנָעַן אֶת עֲרוֹת אָבִיו וַיַּגִּד לְשֵׁנֵי-אָחִיו בַּחוּץ... וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיַּיְנו וַיִּדַע אֶת אֲשֶׁר-עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן. וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאָחִיו. לשון הכתוב סתומה: וכי מפני שראה כנען את ערוות סבו⁸ קולל קללת עולמים? מסבירים חז"ל (סנהדרין ע ע"א) שמדובר לא רק בראייה סתמית. לפי דעה אחת "רבעו", ולדעה אחרת "סירסו". מדוע עושים זאת כנען וחם? וכי לא ראו את המבול? וכי לא הבינו את סיבתו ואת המסר שלו? רש"י מסביר בפסוק כה:

ומה ראה חם שסרסו? אמר להם לאחיו: אדם הראשון שני בנים היו לו, ובשביל ירושת העולם עמד זה והרג את זה, ואבינו זה יש לו שלשה בנים, ועודנו מבקש בן רביעי. החשש ממתמודד נוסף על ירושת העולם הובילה למעשה הנפשע. אין רצונם ביותר משלושה יורשים לאחר המבול. אכן, לעתים אין מקום בנפשנו להכיל אנשים נוספים, להתחלק ברכושו גם אם רב הוא, ומכאן מיקומו של סיפור "קטן" זה בסדרת סיפורי בראשית. אם יושם לב, בפועל חטא חם באותו חטא בגללו בא המבול. כלומר, דרך סיפור זה מלמדת אותנו התורה על עוד תופעה באישיותנו והיא הקושי ללמוד ולהפנים.

6. מגדל בבל

פירושים רבים¹⁰ ניתנו לסיפור הזה (יא:א-י).¹¹ המשותף לרובם היא הדגשת גאוות האנושות שגברה עד לכדי אמונה שיהיה אפשר להילחם בה' או להגן על העולם מפניו. סופו של הסיפור הוא כישלונם של המתגאים ובלילתם עד שאפילו את עצמם לא יכלו לבטא: "אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" (ז).

שישה סיפורים פותחים את התורה, וכמידת איכותם מידת כיעורם. כל תכונות האדם השליליות מתגלות בסדרת סיפורים זו. לעניות דעתי, חז"ל מיקדו לנו אותם בשני מאמרים: האחד – "רַבִּי אֶלְעָזָר הַקָּפָר אוֹמֵר: הַקְּנָאָה וְהַתְּאֹנָה וְהַקְּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם" (אבות ד, כא). והאחר – "כל עבירות שבתורה, אם אומרים לאדם: עבור ואל תהרג, יעבור ואל יהרג. חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים" (סנהדרין עד ע"א).

² אמנם ראב"ע מוכיח מבחינה לשונית שהמילה "הוחל" מבטאת התחלה, כלומר תהליך חיובי, אולם דעתו בטלה למול גישת המדרש (בר"ר כג, ו) ושאר פרשני ימה"ב. וראו את פירושו של רש"י הירש לפסוק.

³ אנוש הוא בנו של שת, נכדו של אדם, ונולד 235 שנה אחרי הבריאה (התחשיב עפ"י בר"ה: ג-ד).

⁴ חז"ל (בר"ר ב, ג), רואים בעבודה הזרה שהציע לעולם דורו של אנוש מאפיין של בריאת "החושך" ("וַיִּחְשֶׁק עַל-פְּנֵי תְהוֹמֹת" – בר"ה א:ב).

⁵ איננו נכנסים כאן לדיון המדרשי שנעשה מחקר-תיאולוגי מיהן דמויות עלומות אלה. ראו את הפסקה העשירית אצל מ"ד קאסטור, "נח", בתוך: **פירוש על ספר בראשית (מאדם עד נח)**, ירושלים תשכ"ט, עמ' 199-206.

⁶ "אמר רבי יודן: 'טבת' כתיב – משהיו מטיבין אשה לבעלה, היה גדול נכנס ובעלה תחלה... דכתיב "כי טבת הנה" אלו הבתולות. ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו" – אלו נשי אנשים. "מכל אשר בחרו" זה זכר ובהמה. רבי הונא בשם רבי אמר: דור המבול לא נימוחו מן העולם עד שכתבו גמומסיות (כתובות לצורך נישואין) לזכר ולבהמה" (בר"ר כו, ב).

⁷ יש דרשה התולה את הדברים אף בכך: "א"ר חנינא: חמס אינו שוה פרוטה וגזל ששוה פרוטה. וכך היו אנשי המבול עושים: היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסים, והיה זה בא ונטל פחות משה פרוטה, וזה בא ונטל פחות משה פרוטה, עד מקום שאינו יכול להוציא ממנו בדין" (בר"ר לא, ו), אך לשון הכתוב אינה נוטה בהכרח לכיוון זה.

⁸ חז"ל מבקרים מעשה זה, ראו תנחומא שמיני יא, ורש"י על אתר.

⁹ מעורבות חם עצמו במהלך סוכה. ראו א' כהן, "סיפור שכרותו של נח- המקור ל'מיתוס-חם'", **בית מקרא מז/ב** (תשס"ב), עמ' 152-170.

¹⁰ הבבלי בסנהדרין (קט ע"א) מסביר: "מאי עבוד? אמרי דבי רבי שילא: נבנה מגדל ונעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות כדי שיזובו מימיו. מחכו עלה במערבא א"כ ליכנו אחד בטורא? ! אלא א"ר ירמיה בר אלעזר: נחלקו לג' כיתות: אחת אומרת נעלה ונשב שם, ואחת אומרת נעלה ונעבוד עבודת כוכבים ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה". ראו בנושא את הסבריהם של רש"י (יא:א); רשב"ם (יא:ד); רבינו בחיי (יא:ד) והסברו המקורי של אברבנאל.

¹¹ ראו יהודה אליצור, "לפשוטה של פרשת דור הפלגה", בתוך: בן ציון לוריא (עורך), **ספר חמ"י גבריהו**, ב, ירושלים תשמ"ט, עמ' 1-3; עמוס פריש, "לביור חטא דור הפלגה", **בשדה חמד**, יד/ז (תשל"א), עמ' 440-443; יצחק ארי שבט, "נמרוד צדיק או רשע, הצעה חדשה לחטא דור הפלגה", **טללי אורות ח** (תשנ"ח-תשנ"ט), עמ' 11-19.

שני מאמרי יסוד אלה בנויים על ששת הסיפורים הללו: אדם הראשון טעה ביצר הסקרנות ולא עמד בפני תאוות הגילוי וטעם מהפרי האסור. בכורו, קין, התאוה לשלטון, קינא באחיו ושפך את דמו. אנשי דור אנוש חטאו והחטיאו את העולם בעבודה זרה. אנשי דור המבול התאוו לנשים והשתמשו בכוחם כדי לספק את תאוותם. חם ובנו כנען לא יכלו לשאת מתמודד נוסף, והכבוד והתאוה לשלטון הביאו אותם לחטוא. דומים להם מאוד בוני המגדל שהחשיבו עצמם אלים והתאוו לשלוט על העולם, אך תאוות כבוד זו הוציאה אותם מן העולם הן בהתנהגותם הן בעונשם. סיפורי בראשית הם סדנה להתמודדות אנושית.¹² עם זה, לשמתנו, לרצף נורא זה יש סיום ואפילו תיקון. לכשייוולד אברהם, יהיה מי שיבין את חולשותיו של האדם ויהיה מי שילמד את העולם כיצד להתמודד עִמן. על פי דרך זו ברורה גם חלוקת הפרשיות שהקפידה לספר על לידת אבר(ה)ם כבר בסוף פרשת נח,¹³ בתוך סערת החטא, ולא הפרידה בין פרשיות הבריאה העגומות ובין פרשת לך-לך, שבה מתוארת בחירת אברהם.

יוסף פריאל

המרכז ללימודי יסוד ביהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹² וראו מאמרו של מנשה דובשני, "מוסר וציביליזציה בספר בראשית", בתוך: אשר וייזר ובן ציון לוריא (עורכים), **ספר קורנגרין**, תל אביב תשכ"ד, עמ' 297-305; יששכר יעקובסון, פרשת בראשית+ פרשת נח, בתוך: **בינה במקרא**, תל אביב תשמ"ו¹⁰, עמ' 15-21, ועוד.

¹³ גם עובדה זו מפתיעה. כשם שסיפור המבול נפתח בסוף פרשת בראשית, גם לידת אברהם מתוארת בסוף פרשת נח (יא:כו). בשאלה המתבקשת על שיטת חלוקת הפרשיות נעסוק בע"ה בעתיד.